

Toni Malminen – Sakari Wuolijoki (toim.)

Oikeus,
kirjastot ja
kulttuuri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

www.lakimiesyhdistys.fi

© Suomalainen Lakimiesyhdistys, kirjoittajat sekä kuvaajat ja kuvaoikeuksien haltijat

Kannen taideteos Outi Leinonen: *Opus*, keramiikkaa, 1998

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen omistuksessa, julkaistu taiteilijan luvalla

Kuva: Jani Laukkanen

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN-L 0356-7222

ISSN 0356-7222

IBSN 978-951-855-379-6

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2019

Juha Häyhä

Elämäni kirjat

1. Yleinen osa, joka koskee lukemista ja kirjoja yleensä ja Häyhä yrittää esittää itsensä lukevana

1.1. Lukeminen yleensä

Suhde kirjoihin määrittyy sen kautta, mikä on itse kunkin suhde lukemiseen. Onko senkaltaisen olemisen tapa, joka lukemiseen liittyy, ylipäätään mieluisa? Lukemishetki edellyttää yleensä rauhaa toisilta. Toisaalta lukemiseen suuntautunut luonnetyyppi voi olla hyvinkin toisiin suuntautunut, mutta kirjojen kautta. Kirjojen avulla voimme nähdä ihmisen sisimpään, vähän kuin ystäväni Hannu, suolikirurgi. Toisaalta jotkut ovat luonteeltaan niin ulospäin suuntautuneita, että välitön keskustelukontakti muihin on lukemista luontevampaa.

Tässäkin ovat lapsuuden kokemukset vaikuttamassa. Lapsuudenkodissani oli paljon kirjoja, niitä luettiin ja niistä keskusteltiin. Kirja oli ja edelleen on ehkä tyyppillisin syntymäpäivä- ja joululahja. Lukemaan kannustettiin, mutta ei patistettu. Lukemisen vieroksuntaakin olen kokenut. Isäni oli oman perheensä ensimmäinen ylioppilas. Hänen äitinsä, ahkera karjalaisemäntä, suhtautui lukemiseen tietyllä varauksella. ”Laiskottelloo” saattoi lukeva lapsenlapsi kuulla toimintaansa luonnehdittavan. Tärkeintä oli toimittaa päivän askareet, joita kyllä riitti. Ehkä sen jälkeen oli lukemisen vuoro, mutta mieluiten isoa kirjaa tai siihen liittyvää kirjallisuutta.

Äidin suvun puolelta lukemisen perinteet ovat pidempiä. Äitini lukee edelleen noin parisataa kirjaa vuodessa ja on oiva keskustelukumppani varsinkin uudesta kaunokirjallisuudesta. Olen äitini suvun puolelta tohtori neljännessä polvessa. Lukemisen ja sivistyksen arvostus tuli selväksi jo varhain. Oli arvokasta, jos lukuhommilla saattoi ansaita elantonsa. Äidinisäni kirjoitti itse paljon kirjoja, pitäjänhistorioita enimmäkseen ruotsinkieliseltä pohjanmaalta. Hyllyssäni on ne kaikki mutten ole niitä kovin tarkasti lukenut. Toisaalta sen puolen suvun lukeneet miehet eivät ole järin tunnettuja käden taidoistaan tai ylipäätään arkipäivän käytännöllisyydestä. Erilaisia anekdootteja päinvastaisesta on paljon.

Luen melko hitaasti. On toki tekstejä, jotka tulee vain selattua vailla innostuksen elämystä. Toisen suunnan poikkeuksena on mainittava Robert Musilin teos ’Mies vailla ominai-

suuksia, jonka ensimmäisen osan suomenkielisen käännöksen luin ajatus ajatukselta 1980-luvun alkuvuosina. En mennyt eteenpäin ennen kuin kukin ajatus oli sulanut paikalleen. Jumituin teokseen niin, että hankin ruotsinkielisen toisen osan ja lopulta koko saksankielisen laitoksen, jossa on useita keskenjääneitä versioita teoksen loppuosaksi. Kaikkiaan luin tätä kirjaa yhteensä kolmen vuoden ajan.

Keksin kuitenkin käyttää luku-urakkaa hyväksi oikeustieteellisissä jatko-opinnoissa ja kirjoitin yleisen oikeustieteen sivulaudaturtutkimuksen tältä pohjalta. Suuri ansio tästä lankeaa silloiselle esimiehelleni, professori Kaarle Makkoselle, joka juuri tuolloin piti syventävien opintojen projektia aiheesta 'Oikeus maailmankirjallisuuden valossa'. Musilin teoksessa kuvataan toisaalta erään himomurhaajan oikeudenkäyntiä, toisaalta teoksen päähenkilön isän käymää tieteellistä keskustelua alentuneen syyntakeisuuden käsitteestä. Vähän juristimaisesti keksin kysyä, onko kuvaus kirjoittamisolosuhteisiin nähden realistinen. Annoin Robert Musilille puhtaat paperit.

Lukeminen edellyttää sille suotuisia olosuhteita lähipiirissä. Kovimmille tekstejä lukeva ja niitä ammatikseen tuottava joutuu silloin, kun lapset ovat pieniä. Lapsille tuli kyllä luetua, mutta aina ei ehkä ääneen lukuun liittyvä läsnäolo ollut täydellistä, kun mieli paloi keskenolevan tieteellisen artikkelin perään. Toisten nukkuessa yöllä sai keskittymisrauhan, mutta eihän se pitkän päälle käy, että perheessä yhdellä on ihan oma vuorokausirytmensä. Lukemiseen liittyvä eristäytyminen ei ole helposti yhdistettävissä onnelliseen perhe-elämään.

Ruuhkavuosina oli myös lopetettava erinäisten aikakausilehtien tilaaminen kotiin, kun aikaa niiden lukemiseen ei yksinkertaisesti ollut. Satunnaiset kirjastokäynnit paikkasivat aukkoa. Toinen merkittävä lukemista edistävä seikka on se, että olen vuodesta 1987 asunut Järvenpäässä ja käynyt junalla töissä Helsingin keskustassa. Asumisjärjestely on taannut minulle arkisin yhteensä tunnin lukuaikaa päivässä, junien myöhästellessä vähän enemmänkin. Lapset ovat jo maailmalla ja asun nykyään puolittain Janakkalassa, josta junamatka kestää tuplasti sen, minkä Järvenpäästä. Kun vielä huomaan junien myöhästelyn viime vuosina selvästi lisääntyneen, voin todeta lukumahdollisuuksieni ratkaisevasti parantuneen. Kiitos VR!

Jo kerrotun perusteella lienee tullut selväksi, että minulla on lukemisen jano. Lukeminen on ollut ammatillisesti välttämätöntä, mutta sen merkitys on laajempi. Maailmasta on elämän aikana syytä ottaa selvää, enkä tiedä parempaa tapaa tehtävän täyttämiseen kuin lukeminen. Toki itsekkin pitää muistaa elää mutta lukemisen muodossa saa tiivistetysti elämyksen toisten elämänkokemuksesta.

Luen vähän kaikkea: ammattiasiaa, yhteiskuntaa, historiaa, taloutta, kaunokirjallisuutta ja runoutta. Kirjoja tulee luettua kannesta kanteen ehkä pari-kolmekymmentä vuodessa. Erilaisia artikkeleita tämän päälle määrää, jota en pysty arvioimaan. Ehkä luen nykymitalla kohtuullisen runsaasti.

1.2. Lukemisen kieli

Äidinkieleni on suomi ja enimmäkseen luen tällä kielellä. Erityisesti runoja luen pitääkseni yllä kielentajuani omalla äidinkielelläni. Hyvän runon rytmi ja ilmaisuvoima tempaa mukaansa ja saa tajuamaan kielen nyansseja. Runous on jo lähellä musiikkia, mikä on myös tärkeä kielen ulottuvuus. Pysähdyn usein kuuntelemaan laulun sanojen painotuksia ja minulla on hieman erikoinen tapa jäädä pohtimaan, voisiko kuulemani laulun sanat istuttaa johonkin toiseen kappaleeseen. Esimerkiksi virsi ”Soi kunniaksi luojan”, jota valtiopäivien juhlahjelmanpalveluksissa yleensä veisataan, mahtuu vallan hyvin Suvivirrenkin säveliini ja päinvastoin. Eino Leinon runojen poljento sallii sen, että melkein kaikki Loirin tunnetuksi tekemät Leino-tulkinnat voidaan vaihtaa päittäin.

Äitini puolelta suvussani on puhuttu ruotsia, jolla olen tottunut seurustelevaan. Koen tämän kielen jossain määrin sukuvelvoitteena, mutta se on vuosien myötä tullut läheiseksi ja puhun sitä mielelläni aina kun saan siihen tilaisuuden. Kielentunto häviää, ellei kieltä aktiivisesti käytä. Teiniaikoina seurasin aktiivisesti ruotsinkielistä ja ruotsalaista musiikkia ja tietyllä tavalla myös ruotsinkieleen liittyvä rytmikka on tullut tutuksi. Olen myös tehnyt töitä ruotsinkielellä ja eikä lukuopeuteni ruotsiksi poikkea suomesta. Seuraan oman alan pohjoismaista keskustelua ja luen pohjoismaista kirjallisuutta islantia lukuun ottamatta alkuperäiskielellä.

Satuin olemaan töissä yliopistolla aikana, jolloin oikeustiedekin kansainvälistyi voimakkaasti. Aloimme vieraila aktiivisesti maailmalla alamme kansainvälisissä konferensseissa ja kansainvälisiä vieraita kävi Suomessa. Tämä kehitys avasi monen oikeustieteen oppiaineen itseymmärrystä ja tuotti ikään kuin sivutuotteena taidon tehdä työtä englannin kielellä. Kollegat alkoivat väitellä tällä kielellä ja yhä useampi sekä kirjoitti että luennoi englanniksi. Sama kielikehitys tapahtui myös välimiesmenettelyn puolella. Pääsin tuosta kehityksestä osalliseksi ja varsinkin ammattikirjallisuutta ja eri yhteiskuntatieteiden tutkimuksia tulee luettua runsaasti myös englanniksi.

Näiden kielten lisäksi pystyn lukemaan tekstejä myös saksaksi ja ranskaksi. Kyseiset kielet eivät kuitenkaan valitettavasti muulla tavoin ole olleet aktiivisessa käytössä enkä pysty niillä juuri mitään tuottamaan. Kielitaidon ruostuminen vaikuttaa myös niin, etten kovin mieluusti tartu mihinkään pitkään tai vaikeaan tekstiin näillä kahdella kielellä. Eteneminen on auttamattoman hidasta. Tämä asiantila ei ole kohentunut lukuisista uudenvuodenlupauksista huolimatta.

1.3. Kirjat esineinä

Luen edelleen kirjat kirjoina. En ole edes kokeillut kirjojen lukemista sähköisessä muodossa. En koe edustavani mitään fundamentalismia tässä suhteessa, pikemmin kysymys on pelkästä tottumuksesta. Lehdet olen jo oppinut lukemaan digitaalisina versioina. Varsinkin

maalla asuessa ja junissa huomaa tämän lukutavan hyvät puolet. Tunnustan kernaasti, että rationaalisesti ajatellen sähköinen kirjasto säästää tilaa. Säästö on rahassa mitattuna sitä merkittävämpi, mitä lähempänä Helsingin keskustan neliöhintoja sattuu asumaan. Asun vähän kauempana, joten 'Not a big Deal!'

Myös matkailtaessa sähköisen kirjaston edut lienevät vaikeasti kiistettävissä. Toisaalta kirjojen lukeminen on sinänsä eräänlaista matkailua. Useasti matkan fyysinen toteuttaminen liittyy siihen, että täydentää paikallakäymällä edeltävää lukukokemustaan. Monen paikan osalta pelkkä lukukokemus riittää. Toisaalta, kun matkalle sitten lähtee, enempi lukeminen saattaa olla tarpeetonta ja matkaseuran kannalta epäsosiaalista.

Minulle kerääntyä kirjoja hyllyyn. En hanki kirjoja niitä kerätäkseni, vaan lukeakseni. Jokaisen kirjan tulee kuitenkin jollakin tavalla puhutella, jotta sen hankkisi omaksi. En ole hyvä kierrättämään kirjoja, vaan ne tупpaavat jäämään hyllyyni. Kynnys luopua kerran hankkimastani kirjasta on kohtuullisen korkea. Minusta on tärkeää, että vaikutuksen jättänyt kirja on nähtävillä hyllyssäni ikään kuin muistuttamassa sen kanssa koetusta elämyksestä. Pelkästään sen näkeminen tai selailu palauttaa usein mieleen niitä tunnelmia, joita teosta lukiessa tuli koettua. Sikäli kuin näin ei tapahdu, teos on syytä lukea uudelleen.

Venäläiset klassikot kuuluvat tähän sarjaan. En todellakaan ole lukenut Dostojevskin tuotantoa neljässä päivässä. Olen lukenut Dostojevskiä, Tolstoita, Tsehovia, Gogolia ja muita venäläisiä vuosikymmenten varrella useita kertoja. En enää aina välttämättä koko kirjaa kannesta kanteen, vaan mielestäni eniten ajatuksia herättäviä kohtia kerraten. Niissä häiritsee kirjoitusasun rosoisuus ja henkilögallerian runsaus. Hemingway ei ole selvästikään ollut tyyliopissa Venäjällä. Toisaalta ihmismielen käsittely on ylittämätöntä.

Kirjan kokeminen kirjana on osa totuttua lukuelämystä. Sivujen selailu, palaaminen jo luettuun kohtaan ja menossa olevan kohdan merkitseminen kuuluvat olennaisena osana lukuelämykseen. En kuitenkaan aseta juurikaan vaatimuksia kirjan ulkoasulle. Arvostan hyvin sidottua ja huolella taitettua kirjaa esineenä, mutta sisältö on tärkeämpää. Moni klassikko on hyllyssäni pelkästään pehmeäkantisena pokkarina.

1.4. Lukupiirit

Lukeminen ei kuitenkaan ole pelkästään sitä, että eristäytyy omiin oloihinsa lukemaan. On tärkeää saada keskustella toisten kanssa lukemalla koetusta. Olen saanut jakaa lukukokemuksia monessakin lukupiirissä. Tällaiset piirit tuovat eräänlaista kurinalaisuutta lukemiseen. Piirin tapaamiseen ei kehtaa mennä, ellei päivän tekstiä ole luettu. Lukemisen tarkkuus saattaa myös kohentua, kun joutuu muotoilemaan kritiikille alttiin kannan kokemastaan. Tärkeintä on kuitenkin huomata, kuinka eri tavoin sama teksti saatetaan kokea ja oppia itse toisten kokemuksista.

Lukupiirissä kädyt keskustelut ovat aina avartaneet omaa kokemusta. Merkittävä osa

yliopistosivistyksestä on tarjolla yliopiston liepeillä, tutkintovaatimusten ja viranhoidon voittojen ulkopuolella, erilaisissa tutkija- ja lukupiireissä. Yliopistolla työskennellessä mieleen jäivät monet tällaiset viritelmat, viimeisimpinä hermeneutiikkaan keskittynyt lukupiiri, jonka yhteydessä tutummiksi tulivat Hans-Georg Gadamer, Paul Ricoeur ja Michel Foucault. Yrityksen astetta kuvaa hyvin se, että käytimme Gadamerin pääteoksen läpikäyntiin yli vuoden.

Tultuani korkeimpaan oikeuteen perustin yhdessä kollega Pertti Välimäen kanssa lukupiirin, jonka ideana oli auttaa jatko-opintoja harjoittavia tai niitä suunnittelevia esittelijöitä. Huomasin, että substanssiosaamiseltaan esittelijät edustivat usein alansa huippua, mutta jatko-opintojen suurimpana uhkakuvana näyttäytyi teorianpelko. Näytti siltä, että yliopistojen jatko-opintojen ja käytännön tuomarintyössä saavutetun ammattitaidon välissä oli kynnyks, jota voisi vapaamuotoisella lukupiirityöllä pyrkiä madaltamaan. Pari vuotta luimme ajan-kohtaista oikeusteoriaa. Kaksi piiriin osallistunutta esittelijää on sittemmin väitellyt.

Parhaillaan vedän, yhdessä kollegani Juha Mäkelän ja jo eläkkeellä olevan Pertti Välimäen kanssa uutta teoriapiiriä, jonka perusidea on sama kuin aiemmalla piirillä. Tällä kertaa aloite tuli jatko-opintoja harjoittavien esittelijöiden taholta. Olemme käyneet läpi suomalaista oikeuslähdeoppia Hannu Tolosen teoksen opastamana ja parhaillaan luemme Ronald Dworkinin teosta *Law's Empire*. Viimeksi mainitun teoksen uudelleenlukeminen on ollut opettavainen kokemus kaiken katoavaisuudesta. Olen teoksen joskus aikoinaan lukenut ja se on ollut kirjahyllyssäni noin parikymmentä vuotta. Silti sen tarkka lukeminen lukupiirissä on tuottanut epätietoisuuden tuntemuksia, olenko oikeasti lukenut tämän kirjan joskus aiemmin. Ehkä kysymys on vain siitä, että keskustelukumppanini ovat niin teräviä.

Jo yli kymmenen vuoden ajan olen saanut kuulua ”Herkuttelevien herrasmiesten kirjakerhoon”, joka kokoontuu kesäkautta lukuun ottamatta säännöllisesti kuukausittain. Piirin jäsenen edustavat alansa ammattilaisia eri aloilta. Lukupiirin kirjavalintaa rajaa kaksi sääntöä: kenenkään piirin jäsenen itsensä kirjoittamia kirjoja ei lueta ei myöskään kaunokirjallisia teoksia. Näistä säännöistä vain ensimmäisestä on onnistuttu pitämään johdonmukaisesti kiinni. Toisaalta Jari Tervon Matriarkka ja Juha Hurmeen Niemi lienevät kaunokirjallisuutena rajatapauksia. Muutoin luemme historiaa, taloutta, politiikkaa ja aina kesäisin jonkun klassikon. Keväisin olemme tehneet yhdessä retken johonkin kiinnostavaan maahan, johon piirin jäsenillä on sellaisia kontakteja, että korkeatasoinen ohjelma on ollut mahdollista. Vuosien varrella tässä piirissä luettujen kirjojen määrä ylittää jo sadan.

1.5. Kirjastoni koostumus

En osaa arvioida kirjastoni tarkkaa kokoa. Tuntuu jotenkin keinotekoiselta ryhtyä sitä tarkemmin mittaamaan. Sanotaan, että sekä Janakkalan että työpaikkani työhuoneet ovat kirjojen täyttämiä. Määrää tärkeämpänä pidän kirjastoni koostumusta. Jakaisin kirjojeni

Janakkalan kotikirjasto

koostumuksen karkeasti kolmeen osaan, 1) oikeudellinen ammattikirjallisuus, 2) muut tieteet, yhteiskunta, talous, historia sekä 3) kaunokirjallisuus ja runous.

Lukumääräisesti eniten minulla lienee oikeustieteen alaan luokiteltavaa kirjallisuutta. Painotus on siviilioikeuden yleisessä osassa. Yhteen aikaan tunsin kaikki yliopistolla oikeustieteestä väittelevät siten, että minulle on kertynyt pitkä rivi väitöskirjojen vapaakappaleita. Olen pyrkinyt pitämään itseäni ajan tasalla omalla alallani kotimaisen, pohjoismaisen ja saksalaisen siviilioikeudellisen kirjallisuuden osalta. Tapanani on ulkomailla ollessa vierailulla mahdollisuuksien mukaan juridiseen kirjallisuuteen keskittyvissä antikvariaateissa. Oikeustieteellisiä aikakauskirjoja lukiessa tutustun mieluusti kirja-arviointeihin nähdäkseni, onko mitään kiinnostavaa ilmestynyt. Englanninkielistäkin keskustelua sopimus- ja vahingonkorvausoikeuden peruskysymyksistä pyrin seuraamaan.

Siirsin kirjani kotoa Järvenpäästä toiseen kotiin Janakkalaan. Olen silti yhä kirjoilla Järvenpäässä. Muuton yhteydessä huomasin, että kaunokirjallisuuden määrä on mainitsemistani ryhmistä kirjastossani vähäisin. Luulen tämän johtuvan siitä, että tämän osaston kirjoja tulee luettua paljon äitini suosittamina. Hän seuraa ja ostaa aktiivisesti ajankohtaista kaunokirjallisuutta. Luettuani hankkimansa kirjan, hän kierrättää niitä meillä lapsilla. Huomaan kyllä itsekini kantavani kirjamessuilta usein täydet kassit klassisia kaunokirjallisia teoksia.

Työhuoneen kirjasto

Vaihdoin ammattia tutkijasta tuomariksi vuonna 2001. Ammatillisesti harjoitettu oikeustiede jäi minulta siihen vaiheeseen, että aloin pohtia oikeudellisen päättelyn kohdallisuutta sitä ympäröivien tekijöiden kanssa. Sen sijasta, että oikeusjärjestelmä ymmärrettäisiin suljettuna normatiivisena järjestelmänä, oikeusnormeja voidaan tulkita ja systematisoida ulottamalla tarkastelu oikeusnormien asettamisen taustalla oleviin tekijöihin ja oikeusnormien soveltamisen tosiasiallisiin vaikutuksiin. Näiltä pohjilta kirjoitin sekä väitöskirjani että jälleenvakuutusta käsittelevän tutkimukseni. Tutkimuskohde myös ohjasi valintaa varsinkin jälkimmäisen teoksen osalta, sillä perinteisen lainopin lähteitä ei ollut käytettävissä tutkimuskohdetta jäsentämään.

Kontekstuaalinen lähestymistapa on tietenkin sukua monen muun ohella Otto Brusii-
nin ajatuksille. Vaikka mistään kausaalisuhteesta ei tietenkään ole kyse, voidaan oikeusnor-
meja tehdä ymmärrettäviksi ottamalla huomioon se toimintaympäristö, jossa ne ovat syn-
tyneet ja jossa ne vaikuttavat. Oikeuden muutostekijöitä selittävä historiallinen tutkimus-
ote, oikeuden ja moraalien suhteisiin keskittyvä arvotutkimus, oikeusnormien yhteiskun-
nallista merkitystä koskeva sosiologinen tieto ja eri tulkintavaihtoehtojen hintaa mittaava
taloustiede antavat syvyyttä ja vivahteikkautta myös lainopin saralla.

Sanottu selittänee sitä, että kirjastoni muu kirjallisuus on sekalaista, mutta runsasta: Yh-
teiskuntatieteitä, filosofiaa, taloustiedettä, historiaa ynnä muuta. On kuitenkin korostettava
sitä, että olen näillä saroilla täysin maallikko. Ammatti-identiteettini on aina ollut juristi.
Minulla on korkea kynnys viitata kirjoituksissani toisen tieteenalan tutkimuksiin. Se kun
antaisi ehkä aiheen ajatella, että pitäisin itseäni jotenkin kyseisen alan asiantuntijana. Tie-
teellisen rehellisyyden nimissä on toisaalta kuitenkin syytä tehdä avoimesti selkoa ajattelun
lähteistä. Onneksi nykyisessä ammatissa tämäntyyppinen lukeneisuus jää selvästi ammatti-
roolin ulkopuolelle. Kaikkea ei tarvitse viran puolesta ymmärtää eikä hyvää harrastusta
kannata pilata ylimääräisellä puristuksella.

Seuraavassa poimintoja 'elämäni kirjoista'. Huomaan, että kirjoituksesta tuli eräänlainen
kehitystarina tutkijana. Olkoon niin. Muunkinlaiset valinnat olisivat olleet mahdollisia, jos
kirjoittamisen hetki olisi ollut toinen. Moni minuun vaikuttanut kirja jää mainitsematta ja
voi olla, että moni nyt mainituista jäisi toisella hetkellä kirjoitettuna pois.

2. Erityinen osa, jossa Häyhä joko paljastaa itsensä tai esittää itsensä viisaampana kuin on

2.1. Raamattu

Kun kyseessä lienee levinnein kirja maailmassa, ei sen merkitystä lukukokemuksena ole
syytä sivuuttaa. Raamatun vaikutus maailmankuvaamme on ilmeinen. Mielikuvamme
noin kahdentuhannen vuoden takaisista elämänoloista on vahvasti raamatun tarinoiden
värittämää. Kirja on inspiroinut eri filosofeja, raamatulliset teemat ovat näkyvillä kaikkien
taiteenalojen teoksissa, sen tekstiasu on muokannut kielellisiä käytäntöjä ja raamatussa
esillä oleva teema oikeasta tavasta elää on vaikuttanut yhteisössä elämisen pelisääntöihin.
Viimeksi mainitun piirteen vuoksi raamattu ei ole merkityksetön teos myöskään oikeus- ja
yhteiskuntatieteiden kannalta.

On kuitenkin tehtävä selväksi, että käsittelen tässä raamattua juuri edellä mainitussa
kulttuurisessa merkityksessä. On itse kunkin uskon varainen asia, missä määrin raamattu
palvelee ikuisten totuuksien lähteenä tai dokumenttina jumalan tahdosta. Uskon asioille ei

voida esittää totuuden vaatimuksia, eikä toisaalta uskon asioita tule tarjoilla totuuden retoriikalla. Kumminkin päin kysymyksessä olisi kategoriavirhe. Uskon varaisilla asioilla lienee potentiaalia olla totta jossakin institutionaalisen faktan mukaisessa merkityksessä. Ne voivat olla totta ja vaikuttaa vähän samantapaisesti, kuten raha tai oikeusnormit. Edellytyksenä on, että samoin uskovien yhteisö jakaa tämän näkemyksen.

En ole koskaan lukenut raamatun kannesta kanteen. Jos unohtetaan koulun uskontotunneilla ja rippikoulussa koettu ohjattu raamatun lukeminen, systemaattisin lukukerta oli vuonna 1967, jolloin osallistuin Lapuan hiippakunnan seurakuntien poikakerhojen hengelliseen kilpailuun aiheesta 'Apostolien teot'. Nuo raamatunkohdat luin moneen kertaan ja ilmeisesti tarkasti, sillä osasin vastata enimpiin kysymyksiin niin, että joukkueemme voitti kilpailun. Palkinnon saimme Lapualla itse piispa Eero Lehtisen kädestä.

Muutoin raamattuun tutustuminen on ollut sattumanvaraisempaa. Yritän lukea raamatun ilman, että jäisin pohtimaan, miten ihmeessä kahdella kalalla ja vedellä saadaan ruokittua iso ihmisjoukko, kuinka valtameri pakenee, taivaalta sataa mannaa tai veden päällä kävely on mahdollista. Näiltä osin teoksen kertomusten totuusarvo mitä ilmeisimmin korreloi enemmän sen kirjoittajien mielikuvituksen kuin tosiasioiden kanssa. Tällaisiin takertuminen ei kuitenkaan ole raamatun lukemisessa pointtina.

Totuusarvoa tärkeämpää on, että raamatulla on ollut ja on tärkeä merkitys etsittäessä oikeaa tapaa elää ja muodostaa yhteisö. Sen kautta voidaan ymmärtää paitsi suurta osaa kulttuuristamme, erityisesti siihen liittyvästi kanssakäymisen moraalikoodistoa. Jopa yhteiskuntajärjestelmän perusta voi tulla ymmärretyksi raamatun ihmiskäsityksen avulla. Menevässä tässä nyanseihin, kristillinen etiikka ja sosialistisen yhteiskuntajärjestyksen moraaliperusta eivät lopulta jää kauas toisistaan. Raamattu ei kuitenkaan ole ainoa inspiraation lähde tältä osin ja raamattuun vedoten on tunnetusti aikaansaatu ja ylläpidetty paljon epäoikeudenmukaisuutta.

Raamattu on kokoonpantu ja kanonisoitu usean kirjoittajan tekstien pohjalta. Raamatun viesti onkin monin kohdin ristiriitainen. Esimerkiksi vuorisaarna on hieman pelottava osittain epärealistisine elämänohjeineen ja syyllistävine sävyineen. Tämän vastapainona elämänmyönteisen laulujen laulun (korkea veisu) lukeminen herättää kysymyksen, miten oppineet raamatuntulkitsijat saavat tästä kaikesta aikaan johdonmukaisen kokonaisuuden. Eivät varmaan saakaan eivätkä näkemykset kirkon sisällä näytä olevan yhtenäisiä.

Seuraan mielenkiinnolla kirkollisissa toimituksissa, mihin raamatun kohtaan saarnanpitiäjä tukeutuu ja minkälaiseen nykyajan kontekstiin teksti sijoitetaan. Joskus kielenkäyttö on aika raikastakin. Toisaalta, toisinaan törmää tekstivalintoihin, jotka eivät mitenkään istu tilanteeseen tai muuhun sanottavaan. Oma lukunsa ovat ne, joiden puheessa on vain raamatunsaatteja vaille kosketuspintaa kuulijakunnan elämän todellisuuteen. Raamatun sanoman ritualisoituminen on omiaan vesittämään viestiä. Raamatun käyttö puheviestin värittäjänä on vaativaa.

Yhtä kaikki, raamattu on ansaitusti kirjojen kirja, iso kirja. Kaikkea siitä ei varmaankaan ole vielä sanottu eikä kaikkea sen avulla ole varmaan vielä sanottu. Kukin käyttää sitä tavallaan. Jotkut valitettavasti aiheuttaen lähimmäisilleen kärsimystä. Mutta on siinä aineksia hyvänkin malliksi. Sikäli kuin arvoilla on merkitystä ihmis- ja yhteiskuntatieteille, raamatuntutuntemus on tärkeä osa tutkijan yleissivistystä.

2.2. Erkki Aurejärvi, Urakkasopimus, 1976

Valmistuin oikeustieteen kandidaatiksi keväällä 1979. Sain heti alan työpaikan ja ryhdyin aikani kuluksi harjoittamaan työn ohella jatko-opintoja. Auskultoimaankaan en vielä ikäni vuoksi olisi päässyt. Aluksi kyse ei ollut mitenkään systemaattisesta ja päämäärätietoisesta toiminnasta, kunhan hengailin vanhojen kavereiden kanssa yliopistolla suorittaen tentin silloin, toisen tällöin.

Käytännön juristin työni painoutuivat työoikeuteen ja insolvenssijuridiikkaan. Olin töissäni tukeutunut jonkun ongelman ratkaisemisessa Erkki Aurejärven väitöskirjaan Urakkasopimus vuodelta 1976. Luin sen saman tien kokonaan. Lukukokemus muutti käsitystäni tieteenteon luonteesta. Olin hieman pelonsekaisin tuntein ajatellut, että lisensiaatintutkimuksen tulee olla kokolailla systemaattinen ja täydellinen esitys annetusta aiheesta. Aurejärven väitöskirjan luettuani ymmärsin, että väitteen esittäminen ja puolustaminen on tätä tärkeämpää.

Aurejärven väitöskirja lepää kahden väitteen varassa. Toisaalta siinä kritisoidaan työoikeuden portiksi kutsuttua perussuhdeteoriaa, toisaalta urakkasopimuksia jäsentävää saksalaisperäistä Werk/Wirken-ajattelua. Kumpaakin kohtaan teoksessa suunnataan varsin voimakasta kritiikkiä. Perussuhdeteorian osalta Aurejärvi käy tunnusmerkki tunnusmerkiltä läpi teorian keskeiset työvälineet ja katsoo osoittaneensa, ettei perussuhdeteoria onnistu työsuhteen tunnusmerkkien avulla identifioimaan tyhjentyvästi työsopimusta muista työntekoa koskevista sopimuksista.

Aurejärvi kirjoittaa selkeästi ja varsin poleemisesti. Tasapainoilevaa toisaalta – toisaalta – argumentointia kirjassa ei ole. En kaikin osin vakuuttunut kritiikin osuvuudesta. Silti väitöskirja herätti yhä hengissä olevan vakaumuksen: tieteessä pitää esittää väitteitä. Siten tiede voi täyttää keskeisimmän tehtävänsä, uuden tiedon tuottamisen. Jo olemassa olevan tiedon keräily ei tähän riitä, ei vaikka uutuusarvoksi nimettäisiin tiedon uudelleensystemaatio. Tältä pohjalta olen tutkijana pyrkinyt toimimaan, vaikka poleemisuudessa taidan hävitä Aurejärvelle.

2.3. Markku Helin, Lainoppi ja metafysiikka, 1987

Lisensiaattityöni johti siihen, että vaihdoin ensimmäisen kerran uraa. Käytännön lakimiehen tuli opetella tutkijan ammatti. Yksityisoikeuden laitoksen kahvio oli 1980-luvulta alkaen se forumi, jossa me kisällit imimme vaikutteita vanhemmilta mestareilta. Samoihin aikoihin siellä aloittivat Kirsti Kurki-Suonio, Klaus Viitanen ja Pekka Timonen. Pertti Välimäki liittyi joukkoon 1980-luvun lopulla. Markku Heliniä pidettiin yleisesti ainutlaatuisena. Hänen väitöskirjaansa tavasimme kirjain kirjaimelta etsien merkityksiä sen riveiltä ja niiden välistä. Muutamia kirjan lauseita ja sanontoja muistuu vieläkin ulkomuistista mieleen aivan samalla tavalla kuin jotkut legendoiksi tulleet sitaatit Väinö Linnan romaanista.

Markku Helin konkretisoi skandinaavista realismia koskevan pohjatyön tutkimalla tämän tutkimussuunnan vaikutusta suomalaisen lainoppiin ja sen muutokseen. Väitöstyö koski kyseisen koulukunnan erityisesti propagoimien reaalisten argumenttien merkitystä ja painoarvoa suomalaisessa lainopissa. Vaatimus reaalisten argumenttien käyttämisestä oikeustutkimuksessa on merkinnyt sitä, että oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa on tullut pohtia oikeudellisen ratkaisun käytännöllistä tarkoituksenmukaisuutta. Asia tulisi ratkaista mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti yhteiskunnallisia oloja koskevan koetellun tiedon perustalta arvioiden, jos jotakin kirjasta muistan.

Reaalisten argumenttien käyttöön liittyy myös korkeimman oikeuden työn kannalta koltti pulmia, joihin mukanaolija toteaa törmäävänsä. Korkeimman oikeuden ratkaisutoiminnalla on oma roolinsa oikeusjärjestelmän kehittämisessä ja yhteiskunnallisessa keskustelussa antamiensa ennakkopäätösten vuoksi. Rooli ennakkopäätöksiä antavana ylimpänä oikeusasteena herättää kysymyksiä luontevasta työnjaosta lainsäätäjän ja korkeimman oikeuden välillä.

Prejudikaattituomioistuimen on ajateltava myös ratkaisun vaikutuksia samankaltaisesti kuin lainsäätäjän. Ongelmana on, minkälaiset edellytykset tuomioistuimilla on täyttää tämä tehtävänsä. Ilman tarkempaa dokumentointia totean, että yhteiskuntaa koskeva tieto on merkittävästi lisääntynyt, sitä on käytettävissä enemmän kuin aiemmin. Käytettävissä oleva tieto ei kuitenkaan yleensä ole tuotettu palvelemaan nimenomaan oikeudellista tarkintaa. Miten tuomioistuin, jonka velvollisuus on perinteisesti ollut oikeusjärjestyksen sisällön hallinta, saattaa kyetä hallitsemaan sen todellisuuden, jonka merkitys jutun ratkaisussa on tullut keskeiseksi?

On toki niin, ettei tuomioistuimen velvollisuutena ole selvittää jutun tosiasiapuolta omin toimin. Jutun asianosaisten asiana on esittää ratkaisun pohjaksi se todistelu, joka tukee heidän näkemystään jutussa. Ongelmat kulmineoivat näytön arvioinnissa, kun tarjolla on vähintään kaksi perusteltua näkemystä siitä, miten todellisuus olisi hahmotettava. Oikeusriidan asianosaiset pyrkivät tarjoilemaan tuomioistuimelle sen todellisuutta koskevan totuu-

den, joka parhaiten palvelee heidän etuaan, eikä tältä pohjalta tuotettua tietoa voida siksi rinnastaa esimerkiksi tieteellisten kriteereiden perusteella kontrolloituvaa tietoon.

Toisinaan apua on siitä, että tarjolla on asiantuntijan toimesta tuotettua kokemustietoa. Kokemustieteissä tieto on luonteeltaan kasautuvaa ja yleisvaikutelmana on, että etenkin luonnontieteissä uudet totuudet syrjäyttävät vanhat entistä vinempaa vauhtia. Tuomioistuineläin antaa perinteisesti lopullisia ratkaisuja, jolloin pulmia syntyy, kun jälkikäteen todetaan, että ratkaisu on annettu vanhentuneen tiedon perusteella. Ylimääräisen muutoksenhaun keinot eivät kuitenkaan ole loputtomiin asianosaisten käytettävissä.

Toisessa suunnassa ongelmana on tuomioistuimelle kuuluvan ratkaisuvallan siirtyminen tosiasiaasi asiantuntijoille. Asiantuntijatieta ei tuoteta oikeudellista ratkaisua silmälläpitäen, vaikka sitä tuotetaan tätä ratkaisutoimintaa varten. Asiantuntijatiedon tuottajalla ei ole oikeusjärjestelmän mukanaolijan näkökulmaa eikä velvoitetta huomioida oikeudellisia arvoja. Asiantuntijat kirjoittavat lausuntoja usein virkamiehen ominaisuudessa ja -vastuulla, mutta eivät tuomarin asemassa ja vastuulla. Tuomioistuimella on valta ja oikeus katsoa lääkärin sairaaksi toteama henkilö terveeksi, tai päinvastoin, sillä tuomioistuimessa oikeudellinen harkinta on lääketieteellistä ja muuta kokemustiedettä keskeisempää. On selvää, että tämä piirre ei ole aivan ongelmaton.

Yhdenvertaisen kohtelun periaate asettaa tuomioistuimelle myös vaatimuksen seurata yhteiskuntatodellisuutta. Yleislausekkeiden soveltaminen, kuten esimerkiksi rangaistuksia mitattaessa, vahingonkorvauksen määrää tai lasten elatusapua vahvistettaessa edustaa tuomioistuineläinlaitokselle käytäntöä, jonka tulisi edustaa johdonmukaisuutta, jotta soveltamisen kohteena olevat kansalaiset saattaisivat kokea tullessa yhdenvertaisesti kohdelluiksi. Todellisuutta koskevan tiedon puute on perinteinen yleislausekkeen soveltamista koskeva ongelma.

Yleislausekkeet ovat myös esimerkkinä siitä, että tietyn elämänalueen normittaminen prejudikaattien avulla voi olla pulmallista demokratiaihanteen kannalta. Ennakkoratkaisu ja annetaan yksittäisissä oikeusjutuissa eikä tuomioistuimella ole mahdollisuuksia mennä tapauksen erityispiirteiden, jutussa esitettyjen vaatimusten ja prosessuaalisen asetelman ylitse. Näkyvillä ovat vain jutun asianosaisten käsitykset siitä, kuinka juuri heidän välinen erimielisyytensä olisi jutun oloissa ratkaistava. Yleistäminen muihin tapauksiin on aina riskialtista, kun ei tiedetä, olisiko argumentaatio niissä ollut aivan samanlaista.

Ennakkoratkaisu annetaan paitsi ratkaisuksi kyseisten asianosaisten riitaan, myös oikeusohjeeksi tulevia oloja silmälläpitäen. Se on tarkoitettu koskemaan muitakin samanveroisessa asetelmassa lainsoveltamisen kohteeksi joutuvia henkilöitä. Yksittäisen oikeusriidan yhteydessä ei kuitenkaan ole mahdollisuuksia kuulla kaikkia niitä, joita prejudikaatilla linjattava normitulkinta saattaa koskea. Näillä onkin yleensä paremmat mahdollisuudet saada äänensä kuuluville, jos yhdenvertaisen kohtelun periaatetta pyritään edistämään lailla tai vaikkapa asianomaisen hallinnonalan yleisohjein. Ohjeita valmisteltaessa voidaan eri etutahojen kuu-

lemisellä prejudikaattia paremmin varmistaa se, että norminannon taustalla on riittävän monipuolinen yhteiskunnallinen keskustelu. Myös vanhalla komitealaitoksella oli puolensa.

Reaalisen argumentoinnin käyttöä tuomioistuintyössä koskevat pulmat eivät kuitenkaan oikeuta väistämään sitä vastuuta, mikä tuomioistuimilla on yleislausekkeiden täyttämässä ja sovellettaessa entistä avoimempia tunnusmerkistöjä. Luonteva vuoropuhelu lainsäätäjän, oikeus- ja muiden tieteiden sekä oikeuskäytännön kesken on aina paikallaan. Tuomioistuinmenettely ei tee mahdolliseksi hankkia norminasettamisen tueksi tietoa ja mielipiteitä lainvalmistelutyöhön rinnastuvalla tavalla. Tämä vajavaisuus on hyvä pitää mielessä sekä säädettäessä lakeja, jotka siirtävät päätäntävaltaa tuomioistuimille, että asetettaessa tuomioistuimille odotuksia jonkun elämänalan normittamisesta.

2.4. Henry Ussing, *Skyld og skade*, 1914

Eräänlaisena harrastamieni oikeudenalojen esimerkkinä Markku Helinin väitöskirjan teemoista on nostettava esiin tanskalaisen Henry Ussingin tuotanto. Muitakin olisi, mutta hänen tuotantonsa vastaa omaa harrastuspiiriäni. Ussing kävi taistoa tyhjiä teorioita vastaan ja peräänkuulutti elävän elämän tarpeiden perusteellista tuntemista ja huomioionottamista. Hän on myös esimerkki tutkijasta, joka osaa esittää väitteitä tai hypoteeseja tavalla, joka edustaa tieteen edistymisen ideaa.

Vahingonkorvausoikeus on sekä antoisa että vaativa oikeudenala sen vuoksi, että lain tukea on saatavissa vain vähän eikä juuri lainkaan isoissa ja vaikeissa kysymyksissä. Kysymykset vahingonkorvausvastuun perustasta, syy-yhteydestä ja vahingon määrästä ovat tärkeimmiltä osin laissa säätämättä ja jääneet oikeustieteen ja oikeuskäytännön varaan. Doktriinille on aina jäänyt hyvin tilaa, mutta perinne on tunnettava hyvin.

Ussingin väitöskirjassa koetellaan saksalaisperäistä vahingonkorvausteorian oppia, jonka mukaan kaiken vahingonkorvauksen perusta on syyllisyydessä eli tuottamuksessa. Tämä erityisesti Iheringin nimiin pantu ajatus sai 1800-luvun lopun saksalaisessa siviilioikeusdoktriinissa ikuisen totuuden aseman. Väitöskirjassaan Ussing koettelee tämän totuuden kestävyyttä tanskalaisen vahingonkorvausoikeudellisen aineiston avulla. Kuten jo alkuluvuista lähtien arvata saattaa, teoria ei kuvaa asianmukaisesti voimassa olleen tanskalaisen oikeuden tilaa. Erilaiset ankaraa vastuuta merkitsevät tilanteet eivät mahdu doktriiniin.

Ussingin väitöskirjasta henkii vahva kritiikki elämästä vieraantunutta teoriaa vastaan. Kritiikki on samankaltaista kuin raamatunlauseita osoitteettomasti tarjoilevaa saarnaajaa kohtaan esitettävissä oleva kritiikki. Oikeus, samoin kuin hyvä saarna, ei saa olla ritualisointuneiden lauseiden toistamista vaan elämän elävän tarpeita palvelevaa. Ussingin omin sanoin: ”Det er ikke Meningen at opbygge en rent ideal Ret, der skulde vaere den rette for alle Folk eller alle Tider. Det sporges kun: Hvad tjener bedst Livet, som det former sig hos os i Nutiden?”(s.5).

Toki Ussingin esittämä kritiikki on asetettava aikaansa vasten. Saksalaisen doktriinin kehittymisellä kukoistukseensa oli omat taustatekijänsä ja systemaattiseen muotoon puetulla oppijärjestelmällä myös kiistattomat vahvuutensa. Ei ole mitään mieltä esittää tieteen nimissä elävää elämää sellaisena kuin se on. Samansukuisten ilmiöiden niputtamiseksi tarvitsemme käsitteitä samoin kuin teorioita siitä, miten ilmiöt liittyvät toisiinsa. Asiat on myös esitettävä jossakin järjestyksessä siten, että kussakin asiayhteydessä tärkeä erottuu vähemmän tärkeästä. Käsitteitä, teorioita ja systematiikkaa tarvitaan elävän elämän jäsentämiseksi, kunhan niitä ei rakenneta tyhjän päälle. Käyttökelpoinen teoria on tiivistettyä käytäntöä. Elämän palveleminen, edes sellaisena kuin se näyttäytyy meille nykyajassa, on vähän väljästi muotoiltu ajattelun ankkuri. Niin erilaisia kuin Ussingin ja Y. J. Hakulisen esitykset velvoiteoikeudesta ovatkin, olen tavannut lukea niitä rinnan.

2.5. Peter L. Berger ja Thomas Luckmann, *The social construction of reality*, 1966, suomeksi *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*, 1995.

Ussingia kohtaan esitin juuri kritiikkiä, jonka mukaan elävä elämä saattaa olla liian lavea ilmaisu korvaamaan sellaisenaan kurinalaisesti muotoiltua systemaattista oppijärjestelmää. Ussing kylläkin itse huomasi ongelman ja eritteli edelleen ajankohtaisella tavalla kulloinkin käsiteltävään vahingonkorvausasetelmaan kytkeytyviä etunäkökohtia eri osapuolten kannalta.

Olen kriittisen kommentin esittäjänä kuitenkin selityksen velkaa. Kun oikeustieteilijä kurkottaa kohti elävää elämää, minkälaista todellisuutta kohti kurkotetaan. Miten rannattomalta vaikuttava jokapäiväisen elämän todellisuus olisi jäsennettävä, jotta jäsennyksestä olisi apua oikeustieteellisissä pyryissä. Tuntuu turvalliselta tukeutua käsityksiin, joissa lähdetään siitä, että todellisuus on sosiaalisesti rakentunutta.

Berger-Luckmannin teos tarjosi minulle jo väitöskirjan teemoja pohtiessani jäsenyysapua näihin pulmiin. Edustaakseen tiedonsosiologiaa se on yllättävän helppolukuinen ja paikoin jopa hauska teos.

Teoksessa keskitytään tarkastelemaan jokapäiväisen elämän todellisuutta. Jokapäiväinen elämä esittäytyy kirjoittajien mukaan ihmisten tulkitsemana ja subjektiivisesti merkityksellisenä, yhtenäisenä maailmana. Tavalliset ihmiset eivät ainoastaan pidä jokapäiväistä elämismailmaa itsestään selvänä todellisuutena. He myös tuottavat sen ajattelullaan ja toiminnallaan. Yksilön kokemusmaailmassa jokapäiväisen elämän ilmiöt ovat järjestäytyneet tyypeiksi, jotka ovat toisaalta riippumattomia yksilön tavasta ymmärtää ne, toisaalta määrittävät tätä ymmärtämisen tapaa.

Kaikki inhimillinen toiminta voi totunnaistua. Mikä tahansa usein toistuva toiminta saa vakiintuneen muodon, jolloin se voidaan toistaa vastaisuudessa yhä uudelleen samalla ta-

valla ja samalla alhaisella suoritusenergialla. Totunnaistuminen rajoittaa valintamahdollisuuksia, mikä säästää energiaa. Maailmaa ei tarvitse luoda joka aamu uudestaan alusta alkaen vaan meillä on taipumus nähdä se jo valmiiksi jäsentyneenä tämän totunnaistuneen rakenteen ansiosta.

Sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa meillä on taipumusta tyyppitellä ja roolittaa kohtaamiamme ihmisiä. Toinen näyttäytyy meille esimerkiksi 'esimiehenä', 'huuliveikkona' tai 'teoreetikkona'. Samoin käy sille tilanteelle, jossa vuorovaikutus tapahtuu. Tyyppitelemme toisia tilanteissa, jotka itsessään ovat tyyppillisiä. Tyyppitelemme toisen esimieheksi työpäivällä, mutta emme välttämättä Kallion Kotiharjun saunassa, joka puolestaan saattaa olla huuliveikon, muttei niinkään teoretikon pelikenttää.

Tyyppittelyä tekevät tietenkin myös toiset meille. Tyyppittelyn ja roolittamisen ansiosta säästämme henkistä energiaa ja osaamme käyttäytyä roolimallin mukaisesti. Huuliveikolle puhutaan eri tavoin kuin esimiehelle. Teoretikon kanssa oikeiden sanojen valinta voi olla jo vaikeampaa. Onneksi tämä tyyppittely ei kuitenkaan ole lopullista ja lukkoon lyötyä. Mitä enemmän opimme tuntemaan toista ihmistä persoonana, sitä valmiimpia olemme yleensä korjaamaan hänestä tyyppinä luomaamme mielikuvaa.

Mitä tällä on tekemistä juridiikan kanssa? Mielestäni tältä pohjalta voidaan jäsentää myös sopimusoikeutta. Olemme sosiaalistumisprosessin kuluessa oppineet ymmärtämään erilaisia lupaamisen käytäntöjä ja muotoilleet itsellemme tietynlaisen käsityksen siitä, mitä sopimuksella tarkoitetaan. Tällainen arkikokemuksen tuottama sopimuksen käsite on näin ollen perustavalla tavalla historiallisesti määräytynyt. Se on tulosta yhteiskunnallisesta kokemuksesta. Rakennamme valmiuttamme tunnistaa ja ymmärtää sopimusnormeja tällaisen esitiedon varassa.

Oikeudellinen sopimuskäsite ei voi olennaisella tavalla olla tämän historiallinen, arkielämän sopimuskäsitteen kanssa yhteensopimaton. Tämän vuoksi sopimusoikeus on normatiivisena ilmiönä tärkeällä tavalla sidoksissa käyttäytymisen tason ilmiöihin. Sopimusoikeuden normien ja todellisuuden välillä on siksi oletettava vallitsevan jokin kohtaantosuhte. Erilaisissa tilanteissa vakiintuneet tavat tehdä sopimuksia vaikuttavan näin ajateltuna siihen, miten ja minkälaisia sopimuksia kyseisissä tilanteissa pitää tehdä unohtamatta nyt kuitenkin sitä, että se, minkälaisia pätevien sopimusten normatiivisesti tulee olla, vaikuttaa tietenkin siihen, minkälaisia ne käytännössä tullaavat olemaan. Tarkkaavainen lukija on saattanut huomata tällaisesta ajattelusta jälkiä väitöskirjassani ja sen jälkeen kirjoittamassani jälleenvakuutusta koskevassa teoksessa.

2.6. Roger Cotterrell, *Law's Community*, 1995

Olin Suomen Akatemian tutkija vuosina 1997–2001. Työ on ehkä parasta, mitä palkkaa vastaan saattaa tehdä. Erityispiirteenä tuohon aikaan oli, että akatemian tutkijoita ohjattiin kansainvälistymään melko kannustavan rahoitustuen avulla. Minäkin reissasin sen, minkä kotiolut antoivat myöten. Edellisistä kohdista ilmenevä oikeuden ja todellisuuden suhdetta koskeva kiinnostus johdatti minut muutamaaan oikeussosiologian isompaan ja pienimuotoisempaan konferenssiin.

Pari kertaa kävin Lundissa, jossa oikeussosiologian professorina oli Håkan Hydén. Hänellä oli laaja kansainvälinen tutkijaverkosto alallaan ja hän järjesti keväisin paripäiväisiä seminaareja. Yhdellä reissulla tutustuin oikeusteorian professori Roger Cotterrelliin Lontoosta (Queen Mary and Westfield College in the University of London). Olin hiljakkoin lukenut hänen teoksensa 'Law's Community' ja oli hieno sattuma, että pääsin hänen esitystään kuulemaan ja hänen kanssaan keskustelemaan. Hienotunteinen herrasmies viimeisen päälle.

Cotterrellin pääteesi on, että oikeutta ei voi asianmukaisesti ymmärtää tutkimatta sen yhteiskunnallista kontekstia: ”the study of law needs to be rooted in empirical analyses of the social conditions in which legal ideas are formed and used, and which underpin their moral significance, determine their authority or legitimacy, inform the regulatory demands made of them, and provide the sources of their power to regulate and control” (.s. 3). Kirja lienee 'Law in Context' tutkimussuuntauksen keskeisiä teoksia.

Cotterrellin kritiikin kohteena on oikeustieteessä yleinen tapa ymmärtää oikeusnormit normatiivisesti suljetun järjestelmän osana. Oikeustieteellisen päättelyn erityisyys on hänen kritisoidunsa käsityksen mukaan juuri tässä sulkeutuneisuudessa ja siihen liittyvässä sisäisessä näkökulmassa. Käsitystä ei aina oikeustieteen puolella välttämättä tuoda julki, mutta monet oikeustieteen luonnehdinnat tulevat ymmärrettäviksi tällaista intellektuaalista taustaa vasten. Merkityksellistä on vain se aineisto, joka kuuluu tähän suljettuun järjestelmään. Oikeusnormeja ympäröivään yhteiskuntatodellisuuteen kuuluvaa aineistoa pidetään ei-oikeudellisena.

Pidän Cotterrellin ajattelua hyvin mielenkiintoisena. Se on sitä sen vuoksi, ettei hän kriitikistään huolimatta pyri alistamaan oikeustiedettä oikeussosiologialle. Kysymys ei ole siitä, että esimerkiksi lainoppi oikeusnormeja systematisoivana ja tulkitsevana tieteenä olisi intellektuaalisesti kyseenalaista ja turhaa. Hän pyrki aidosti rakentamaan tapaa ymmärtää oikeus siten, että kunnioitus oikeustieteen tutkimuskohteen normatiiviseen erityisluonteeseen säilyy. Kuitenkin, oikeusjärjestys on samalla ”one aspect of social life”.

Niin inspiroivia kuin Cotterrellin ajatukset olivatkin, ne jäivät omia tarpeitani ajatellen vähän yleiselle tasolle. Kirjoitin väitöskirjani sivuilla 9–10 seuraavan Cotterrelliin viittamalla: ”Oikeus on ihmisen omia käytännöllisiä tarpeita varten ihmisen itsensä toimesta

luotu ajateltu ilmiö. Oikeus vaikuttaa siihen, kuinka kansalaiset elävässä elämässä suuntautuvat suhteessa toisiinsa. Toisaalta oikeus on elävässä elämässä kertyneen kokemuksen tuloista. Oikeudellinen ajattelu on ...aina viime kädessä käytäntöön kytkeytyvää. Oikeustieteessä on tarvetta sekä oikeudellisesti merkityksellisen havaitsemisen mahdolliseksi tekevälle käsitejärjestelmälle että tämän välineistön avulla hankitulle kokemukselle, todellisuustiedolle.” Myöhemmin yritin kirjassa osoittaa, miten vakuutuslainsäädäntä voitaisiin näistä lähtökohdista tutkia.

2.7. P. S. Atiyah, *The Rise and Fall of Freedom of Contract*, 1979

Missä määrin oikeustieteeseen tai lainoppiin lopulta soveltuu ajatus oikeudesta suljettuna järjestelmänä ja oikeustieteilijän tätä järjestelmää koskettavasta sisäisestä katseesta? Lainopin tehtäväksi on ollut tapana ymmärtää oikeusnormien systematisointi ja tulkinta. Minkälaisia rajoitteita normatiivisen sulkeuman suhteen tästä tehtävänasettelusta itse asiassa seuraa? On helppoa ymmärtää, että systematisointi ja tulkinta ovat vuorovaikutussuhteessa keskenään. Systematisointi määrittää yleensä sitä, missä valossa asiat ymmärretään ja näin ollen ohjaa konkreettista tulkintatoimintaa. Tulkinnan sisältö täsmentyy usein erilaisten systematisointitapojen tuottamien vaihtoehtojen joukosta.

Täyttääkseen tieteellistä tutkimustoimintaa koskevan vaatimuksen uuden tiedon tuottamisesta, oikeusnormeista tulisi lainopillisen tutkimuksen jälkeen tietää jotakin enemmän kuin ennen sitä. Oikeusnormien systematisoinnin ja tulkinnan avulla tutkimuskohteesta pitäisi kyetä tuomaan esille jotakin sellaista, mikä ei pelkästään tutkimuksen kohteena olevan aineiston itsensä avulla ole esillä. Eri oikeudenalojen yleisten oppien ilmentämä järjestys on aina jonkun järjestysidean mukaisesti tuotettua. Näkemykseni on, että tässä kohden lainoppiikin avautuu todellisuuteen päin. Se, miten lainopin tutkimuskohteen soveltamisalalla käytännössä eletään, vaikuttaa siihen, millä tavalla kyseistä elämänalaa koskeva osa oikeusjärjestelmää systematisoidaan.

P. S. Atiyahin teos on hieno esimerkki siitä, kuinka juuri tältä pohjalta voidaan tuottaa uusia systematisointitapoja oikeuselämän tarpeisiin. Teos on pohjimmaltaan historiallinen tutkimus sopimusvapauden kehityksestä noin kahdensadan vuoden ajanjakson aikana Englannissa (1770–1970). Siinä ei tyydytä kuvaamaan vain sitä, mitä Tuori kutsuisi oikeuden pintatasoksi. Sopimusoikeus asetetaan kutakin periodisoitua aikakautta kuvaavaan kontekstiinsa, jossa sitä ympäröi muu oikeusjärjestelmä, sitä koskeva intellektuaalinen ilmapiiri, talouden tila, vallan jakautuminen ja poliittinen asetelma.

Tutkimukseen on ladattu poskettomasti ns. efforttia. Dokumentaation määrä on mykistävä. Kunnianhimon astetta kuvaa se, ettei tutkimuksessa tyydytä vain kuvaamaan tapahtunutta kehitystä. Tutkimuksen tuloksena nimittäin haastetaan vallalla olevan sopimusopin perusteita. Tutkimuksensa perusteella Atiyah suosittaa, että sopimusoikeuden doktriinia

tulisi muuttaa muuhun velvoiteoikeuteen paremmin sopivaksi. Sopimusoikeus tulisi perustaa kolmen systematisointiavaimen varaan: 1. velvollisuus kompensoida saatu hyöty, 2. perustellun luottamuksen suojaaminen sekä 3. oikeuksien ja velvollisuuksien perustuminen vapaaehtoisuuteen.

Historiantutkija saattaa löytää teoksesta puutteita. Sen merkityksestä englannin sopimusoikeuden uudistajana saatetaan keskustella ja on keskusteltukin. On tietenkin äärimmäisen kyseenalaista, kuinka hyvin tämän teoksen avulla voitaisiin ymmärtää suomalaista tai pohjoismaista sopimusoikeutta, jonka juuret ovat saksalaisessa ajattelussa. Tehtävänasettelunsa vuoksi teos kuitenkin kolahti päähän kuin lipputangon nuppi. Tunnustan, että siltä osin kuin olen kirjoituksissani käsitellyt perusteltujen odotusten suojaa, olen paljon velkaa Atiyahille.

3. Lopuksi Seneca

Monta kirjaa jäi käsittelemättä. Nämä olivat kirjoitushetkellä mieleen tulleet sellaiset teokset, joiden ääreen on tullut pysähtytyä ja joiden koen jättäneen minuun jäljen. Kirjoja on kuitenkin vielä paljon lukematta. Toivottavasti edessä on lukukokemuksia, jotka liittyvät joukkoon tai ehkä poistavat joukosta jonkun nyt esitellyistä teoksista. Mutta *'vita brevis, ars longa'*, kaikkea haluamaani en ehdi millään lukea. Varsinkin kun lukemisen hyöty on ratkaisevasti kiinni siitä, kuinka pitkälle kunnioitamme Senecan toteamusta:

”...ettei kiireisen ihmisen onnistu tehdä mitään asiaa hyvin, oli kyse sitten puheiden pitämisestä tai sivistyksen hankkimisesta, sillä mikään asia ei juurru syvälle mieleen, jota hajotetaan joka suuntaan. Se sylkee asiat ulos niin kuin ne olisi survottu sinne väkisin. Kiireisellä on kiire kaikkeen muuhun paitsi elämän elämiseen, eikä mitään asiaa olekaan yhtä vaikea oppia.”

Sitaatti on Senecan teoksesta *Elämän lyhydestä* Juhana Torkin suomentamana 2018. Kirjaa suositteli minulle äitini. Suosittelen sitä Sinulle, hyvä lukijani.